

УДК 378:37.013:159.955

DOI: 10.31652/2412-1142-2018-51-436-440

В.І. Шахов, А.М. Килівник, І.М. Мельник, м. Вінниця, Україна
psychologyvin@ukr.net

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування критичного мислення як важливу умову розвитку професійної ідентичності. Здійснено термінологічний аналіз поняття «критичне мислення». Окреслено якості та уміння, які необхідно розвивати у студентів для вироблення у них критичного мислення. Наведено приклади технологій формування критичного мислення у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. Запропоновані практичні завдання для самостійної роботи, що сприяють виробленню власної стратегії інноваційної професійної діяльності у майбутніх учителів.

У сучасному світі найбільш затребуваними є фахівці, які володіють системним, цілісним підходом до вирішення будь-яких проблем. Адже брак досвіду використання критичного мислення призводить до того, що людина втрачає здатність до цілісного розуміння інформації навколишнього світу і сприймає її лише у спрощеному вигляді. Цьому «сприяють» засоби масової комунікації, вплив яких постійно зростає. Нав'язуючи свою точку зору, вони породжують запит на відповіді в готовому вигляді. Отже, якщо ми хочемо жити в суспільстві успішних і творчих людей, здатних аналізувати інформацію та виробляти власну траєкторію розвитку, необхідно змінювати підходи до освіти на всіх етапах становлення особистості.

Отже, розглянуті у статті технології формування критичного мислення дозволяють досягти поставленої мети, а тому є важливою умовою розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів.

Ключові слова: критичне мислення, професійна ідентичність, інноваційні технології, професійна підготовка, майбутній вчитель.

DEVELOPMENT OF CRITICAL THOUGHT AS A NECESSARY CONDITION FOR FORMING PROFESSIONAL IDENTITY OF FUTURE TEACHERS

Abstract. The article deals with the problem of forming critical thinking as an important condition for the development of professional identity. The terminological analysis of the concept of "critical thinking" is carried out. The qualities and skills that students need to develop in order to develop their critical thinking is outlined. Examples of technologies of formation of critical thinking in the process of professional training of future teachers are given. Proposed practical tasks for independent work, contributing to the development of their own strategy of innovative professional activities for future teachers.

In the modern world, the most demanded are specialists who have a systematic, holistic approach to solving any problems. After all, the lack of experience in using critical thinking leads to the fact that a person loses the ability to integrate understanding of information around the world and takes it only in a simplified form. This "promoted" means of mass communication, whose influence is constantly increasing. By imposing their point of view, they generate a request for answers in the finished form. So, if we want to live in a society of successful and creative people who are able to analyze information and develop their own development trajectory, it is necessary to change approaches to education at all stages of the formation of the individual.

Consequently, in the article the technology of forming critical thinking allows to reach the set goal, and therefore it is an important condition for the development of the professional identity of future teachers.

Keywords: critical thinking, professional identity, innovative technology, vocational training, future teacher

Постановка проблеми. В умовах сьогодення мета майбутнього учителя полягає в тому, щоб зайняти в суспільстві гідне становище, що надасть можливість максимально розкрити свої можливості й забезпечить одночасно адекватну оцінку його вкладу в розвиток суспільства, відповідну повагу з його боку до особистості як до унікальної цінності.

У сучасному світі найбільш затребуваними є фахівці, які володіють системним, цілісним підходом до вирішення будь-яких проблем. Адже брак досвіду використання критичного мислення призводить до того, що людина втрачає здатність до цілісного розуміння інформації навколишнього світу і сприймає її лише у спрощеному вигляді. Цьому «сприяють» засоби масової комунікації, вплив яких постійно зростає. Нав'язуючи свою точку зору, вони породжують запит на відповіді в готовому вигляді. Отже, якщо ми хочемо жити в

суспільстві успішних і творчих людей, здатних аналізувати інформацію та виробляти власну траєкторію розвитку, необхідно змінювати підходи до освіти на всіх етапах становлення особистості.

У навчальних закладах різних рівнів актуалізується перехід від механічного запам'ятовування інформації до її критичного осмислення. Щоб ця зміна відбулася педагогам варто брати до уваги нові концепції навчання, які пов'язують набуття знань із критичним його осмисленням. Переорієнтація початкової освіти на компетентнісний розвиток вимагає від педагога не тільки дидактичних знань, але й сформованих механізмів щодо критичного осмислення і варіативного застосування змісту, форм і методів з урахуванням інтересів та здібностей дітей. Отже, на перше місце у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи постає завдання розвитку критичного мислення як складової їх професійної ідентичності. Це, в свою чергу, спонукає до ретельної розробки адекватних технологій підготовки майбутнього педагога у ВНЗ.

Аналіз попередніх досліджень. Найважливіше завдання вищого навчального закладу, як зазначено в Законі України «Про вищу освіту» (ст. 26), є формування особистості, яка вміє вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах. Проте, в психолого-педагогічній теорії наразі недостатньо розроблені інноваційні технології, що спрямовані на формування критичного мислення як складової професійної ідентичності майбутніх фахівців. Окремі аспекти зазначеної проблеми розглядалися науковцями у контексті вдосконалення професійної підготовки фахівців: підвищення якості вищої освіти шляхом її технологізації (В. Беспалько, В. Гузєєв, М. Кларін, О. Пехота, Г. Селевко, В. І. Шахов та ін.); формування ідентичності майбутнього педагога як структурний компонент формування особистості фахівця-професіонала (С. Бондар, О. Пометун, С. Сисоєва, В. В. Шахов та ін.). Принципи та закономірності функціонування критичного мислення в контексті загальних розумових здібностей розглядали В.Біблер, А. Брушлинський, З. Калмикова, І. Лернер, О. Матюшкін, С.Рубінштейн, Б. Теплов та ін. Різні аспекти формування критичного мислення відображені і у працях як зарубіжних (Дж Стіл, К. Мередіт, Р. Поль, Ч. Темпл, Д.Халперн), так і вітчизняних науковців (С. Терно, А. Тягло, В.Шахов).

Мета статті полягає у розкритті технології розвитку критичного мислення як складової професійної ідентичності майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Процес підготовки фахівця безпосередньо пов'язаний з педагогічними та психологічними аспектами і явищами, які певною мірою зорієнтовані на вирішення завдання вищої освіти – сформулювати розвинену, спроможну до раціонального мислення особистість і надати той знанневий та емоційний досвід, який допоможе їй побудувати безпечне успішне середовище життєдіяльності, приймати відповідальні рішення в умовах невизначеності.

Слід зауважити, що з боку науковців-педагогів критичне мислення, на відміну від психологів, далеко не одразу отримало належну увагу і підтримку. У другій половині ХХ століття педагогами з різних сторін розглядалася „критичність” як обов'язкова умова оцінки / самооцінки, контролю / самоконтролю учнів та студентів – Л.Кондратьєва, Г.Липкіна, Л.Рибак, С. Векслер, В. Казаков, Ш.Амонашвілі тощо. У працях тих років відчутним є вплив філософських теорій: «Критичність розуму характеризується умінням строго оцінювати роботу думки (своїї і чужої), піддавати всебічній перевірці припущення, що висувуються, ретельно зважуючи всі докази за і проти; умінням дивитися на свої (і чужі) припущення як на гіпотези, що потребують перевірки» [3, с.3]. Критичне ставлення до результатів своєї діяльності та діяльності своїх товаришів передбачало оціночне судження з метою виявлення недоліків у обранні засобів та шляхів вирішення проблеми з подальшим засудженням та визначенням шляхів усунення помилок.

Сьогодні під критичним мисленням ми розуміємо специфічний мисленнєвий процес, який існує одночасно з логічним, аналітичним, креативним та іншими видами й вирізняється з-поміж них тим, що на виході формує не лише вміння свідомо аналізувати, синтезувати, робити власні висновки, різнобічно бачити проблему тощо, а й позицію, духовну наповненість особистості [6, с. 160].

Дослідниця особливостей критичного мислення Д. Халперн визначає його як використання таких методів пізнання, що відрізняються контрольованістю, обґрунтованістю та цілеспрямованістю, збільшують вірогідність отримання бажаного кінцевого результату. Ці методи використовуються під час розв'язування завдань, формулювання висновків, імовірного оцінювання й ухвалення рішень і вимагають навичок, які обґрунтовані й ефективні для конкретної ситуації і типу завдання. Крім того, вона зауважує, що для критичного мислення характерна побудова логічних висновків, створення узгоджених між собою логічних моделей і ухвалення обґрунтованих рішень стосовно того, відхилити певну думку, або ж погодитися з нею чи тимчасово відкласти її розгляд. Всі ці визначення мають на увазі психічну активність, яка повинна бути спрямована на розв'язання конкретного когнітивного завдання [5, с. 414].

Подібні міркування засвідчують, що в розумінні провідних психологів мислення завжди виступало як пізнання системно організованої складної реальності. Міжнародні дослідження сучасних психологів і педагогів показали, що лише близько 25% школярів і студентів володіють навичками і ще менше – прийомами критичного мислення.

Для успішної професійної та особистісної самореалізації майбутні учителі мають здобути не лише відповідний рівень академічних та професійних знань, вмінь, навичок, виховання, а й отримати певні вміння навчатися самостійно на місці праці (неперервна освіта), критично мислити, передбачати наслідки, приймати відповідальні усвідомлені рішення, відповідно до ситуації.

Критичне мислення як інструмент прийняття рішення передбачає: виокремлення проблеми; визначення цілей; окреслення дефініцій (ключових понять); визначення критеріїв; пошук інформації; побудова аргументу; подолання стереотипів.

Система освіти покликана підготувати фахівця, здатного оволодівати впродовж життя суспільно-важливими навичками ефективної життєдіяльності, критичної оцінки інформації та вміннями приймати рішення, визначатися у своїй позиції, протистояти тиску стереотипів. Вони повинні вміти усвідомлено та відповідально діяти у різноманітних екстремальних ситуаціях, яких насправді в житті набагато більше, ніж здається на перший погляд. Система освіти XXI століття має системно й цілеспрямовано розвивати „критичне мислення” як невід’ємну умову формування професійної ідентичності. Адже, першочергове завдання системи вищої освіти – виховати свідому особистість, члена світового співтовариства, відповідального, у першу чергу, за своє життя і здоров’я, здатного брати відповідальність на себе за вирішення суспільних проблем [2, с. 200].

Здатність критично мислити є неоціненним умінням сучасного вчителя, який вимушений постійно перебувати в контактах із суспільними явищами комунікативного та катаклізмами природного характеру. Розвиток критичного мислення є запорукою успішної підготовки фахівців до професійної діяльності, де вміння і навички приймати відповідальні рішення в кризових ситуаціях стають необхідними атрибутами успішного функціонування соціуму. З цією метою важливо здійснювати планування і побудову дій у руслі концепції розвитку критичного мислення як інструменту формування професійної ідентичності майбутнього учителя.

В свою чергу, процес формування професійної ідентичності майбутніх учителів є одним із важливих завдань у підготовці фахівців у вищій школі.

Формування критичного мислення, на думку В.І. Шахова та В.В. Шахова, відбувається в ході розв’язання групових завдань в умовах взаємодії педагога і студента, за допомогою спеціальної технології навчання, використання особливих педагогічних засобів, правильного вибору організаційних форм навчання [6, 164].

Процес його формування здійснювався шляхом розробки педагогічної системи, спрямованої на розвиток професійної ідентичності майбутніх учителів. Для цього були визначені складові основи такої системи. Першою складовою основи педагогічної системи обрано цільові орієнтації: дидактичні, розвивальні, виховні, соціальні, які розглянуто в працях В.Єремєєвої [1, с. 214].

Наш вибір базувався на тому, що здійснити дію можна тільки за наявності певної мети, яка має бути досягнута. Розглянемо особливості всіх видів цільових орієнтацій.

Дидактичні орієнтири сприяють формуванню теоретичної свідомості й мислення. А формування професійної ідентичності залежить саме від наявності теоретичних знань і вмінь переводити їх у практичну площину. Цей процес орієнтований на оволодіння в процесі навчання і знаннями, і засобами розумової діяльності, що забезпечується розвиненим мисленням. Значна роль у такому процесі відводиться індивідуальному стилю навчальної діяльності, удосконаленню фахових знань, умінь і навичок. Дидактичні орієнтири сприяли вибору загальнонаукових підходів, які будуть позитивно впливати на формування професійної ідентичності майбутніх учителів.

Розвивальні орієнтири. Вони підпорядковані розвитку загальнонавчальних умінь і навичок, індивідуальних пізнавальних і творчих здібностей. Одночасно ці орієнтири забезпечили студентам психолого-педагогічну підготовку для свідомого керування власним розвитком. Тобто, ці орієнтири сприяють самовихованню і саморозвитку, які своє чергою слугують формуванню професійної ідентичності.

Виховні орієнтири допомагали студентам самовизначитися і накреслити шляхи саморозвитку, виробленню індивідуального стилю діяльності, індивідуальної позиції, вихованню самостійності.

Соціальні орієнтири забезпечують формування соціальних умінь та навичок, необхідних у майбутній педагогічній діяльності, оволодіння дійовими зразками професійної діяльності, соціального життя, суспільно-значущими цінностями [1, с. 125].

З вище сказаного, можна виокремити основні психолого-педагогічні принципи розвитку критичного мислення як необхідної умови формування професійної ідентичності фахівця: використання наявного педагогічного потенціалу; врахування психолого-педагогічних особливостей цільової аудиторії; наявність суб’єкт-суб’єктних виховних взаємин на рівні співробітництва; уникнення викривлень у навчальних методиках.

Отже, у студентів – майбутніх учителів необхідно формувати ряд якостей, умінь і здібностей, які в сукупності допоможуть розвинути критичне мислення:

- свободу та самостійність (здатність висловити ідею незалежно від інших);
- уміння критично опрацьовувати різноманітну інформацію, де остання є відправною, а не кінцевою точкою розвитку для вироблення власної зваженої думки;

- визначати важливі питання та проблеми, які потрібно розв'язати;
- знаходити власне вирішення проблеми, використовувати переконливу аргументацію і підкріплювати її розумними доказами, брати на себе відповідальність;
- ділитися власними думками з іншими, обговорювати, сперечатися, поглиблювати, або змінювати їх завдяки ґрунтовним аргументам опонентів.

Таким чином, щоб формувати у майбутніх учителів критичне мислення та розвинути професійну ідентичність навчальні заняття у вищому навчальному закладі повинні відповідати таким вимогам: співпраця та педагогічна взаємодія викладача і студентів; організація навчального процесу на різних рівнях складності, що дає змогу кожному повністю реалізувати потенційні можливості, інтереси, нахили та здібності; конструювання навчальної діяльності, яка дозволяє розкрити суб'єктивний досвід студентів щодо вирішення життєвих ситуацій; стимулювання до критичного аналізу отриманої інформації. Також, на нашу думку, сприятиме й використання проблемних запитань і завдань, що спонукають студента до реалізації творчого потенціалу, розвитку вмінь обирати відповідні до ситуації методи і прийоми вирішення проблем; побудові гіпотез і перевірці їх у діалозі з опонентами.

Для забезпечення окреслених вимог до занять у процесі професійної підготовки майбутніх учителів, а саме задля розвитку професійної ідентичності нами визначено найбільш ефективні форми навчання:

- лекції (проблемні), які спонукають студентів до пошуку вирішення проблемних ситуацій та лекції-візуалізації, що забезпечують ефективність сприймання навчальної інформації завдяки сучасним інформаційним технологіям;
- семінари-дискусії й семінари-розв'язування задач, що сприяють розвитку пізнавальної активності, творчості, уміння висловлювати й аргументувати власні думки, критично аналізувати аргументи опонентів, а також допомагають глибокому засвоєнню навчальної інформації;
- практичні заняття частково-пошукового характеру, під час яких закріплюються теоретичні знання, формуються практичні вміння знаходити оптимальні шляхи вирішення педагогічних ситуацій (особливо ефективною при цьому є робота в парах, групах);
- самостійна навчально-пізнавальна робота, яка сприяє формуванню самостійності, ініціативності, творчості, дисциплінованості та критичності у доборі й опрацюванні необхідної інформації.

Обов'язковою умовою підготовки майбутніх педагогів постає застосування таких форм, методів і засобів роботи, які сприяють формуванню активної позиції в оволодінні й використанні в майбутній професійній діяльності сучасних освітніх технологій. У свою чергу це передбачає розвиток таких особистісних якостей, як: рішучість, цілеспрямованість, загострене почуття нового та передового, потяг до самовдосконалення і творчого пошуку, до використання прогресивних форм та методів навчання, найновіших наукових і технічних розробок, тобто йдеться про розвиток у педагога нового типу мислення, яке характеризується високим ступенем динамізму, відкритістю до інновацій.

Розвиток критичного мислення та здатність вирішувати проблеми ефективно розвиваються під час застосування інтерактивних та ігрових технологій навчання. Вони дають змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання можливих утруднень [3, с. 142]. Шляхом накопичення знань, аналізу інформації, зіставлення альтернативних поглядів і використання можливостей колективного обговорення, у студентів розвиваються уміння формулювати вірогідні судження для окреслення, аналізу та вирішення проблем.

Навчання на основі дебатів і дискусій, побудованих як цілеспрямований і зацікавлений обмін ідеями, навчає студентів з'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки, приймати комплексні рішення, аргументувати і відстоювати власні погляди і позиції. Як приклад використання інтерактивних технологій, можна навести «Інтерактивну систему запису», «Дерево припущень» та «Зигзаг». Завдяки їх використанню майбутні учителі навчаються сприймати нову інформацію, врівноважувати в своїй свідомості різні точки зору, вміти орієнтуватися у розмаїтті пропозицій, передбачати результати власної діяльності.

Запропоновані вище технології формування критичного мислення дозволяють досягти поставленої мети, а тому є важливою умовою розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів.

Висновки. Таким чином, формування критичного мислення можна розглядати як одну із умов розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів. Щоб сформувати у майбутніх учителів критичне мислення та розвинути професійну ідентичність навчальні заняття у вищому навчальному закладі повинні будуватися на засадах: співпраці та педагогічної взаємодії викладача і студентів; диференціації навчального процесу, що дає змогу кожному повністю реалізувати свої потенційні можливості, інтереси, нахили та здібності; конструювання навчальної діяльності, яка дозволяє розкрити суб'єктивний досвід студентів щодо вирішення життєвих ситуацій; стимулювання до критичного аналізу отриманої інформації.

Список використаних джерел:

1. Єремеева В. М. Педагогічна технологія підготовки майбутніх учителів до індивідуалізації навчання учнів: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Віра Модестівна Єремеева. – Житомир, 2002. – 246 с.
2. Києнко-Романюк Л.А. Розвиток критичного мислення як загальнопедагогічна проблема: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Києнко-Романюк Лариса Анатоліївна. – К., 2007. – 235 с.
3. Липкина А. И. Критичность и самооценка в учебной деятельности / А. И. Липкина, Л. А. Рыбак. – М.: Просвещение, 1968. – 142 с.
4. Поль Р. Критическое мышление: Что необходимо каждому для выживания в быстро меняющемся мире / Ричард Поль / Под ред. А. Бинкер. – Центр критического размышления и морального критического анализа Государственного Университета «Sonoma State Univ», 1990. – 74 с.
5. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
6. Шахов В.І., Шахов В.В. Формування критичного мислення фахівців з соціальної роботи / Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 52 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. – С.160-164 с.

УДК 371.13+371.27+811.111

DOI: 10.31652/2412-1142-2018-51-440-443

Л.Я. Шпільчак, м. Івано-Франківськ, Україна / L.Ya. Shpilchak, Ivano-Frankivsk, Ukraine

l.shpilchak@ukr.net

З ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ СЛУХАЧІВ НТЦ «ІНОЗЕМНІ МОВИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ» НА БАЗІ ДВНЗ «ІФНМУ» ДО СКЛАДАННЯ ІСПИТУ FCE (B2 LEVEL)

Анотація. У статті розкриваються особливості роботи навчально-тренінгового центру «Іноземні мови для професійного спілкування» за напрямом підготовки до іспиту FCE. Розглянуто окремі аспекти викладання англійської мови за цим напрямом та проаналізовано ефективність такої роботи. Звернено увагу на важливість оволодіння іноземною мовою на рівні незалежного користувача.

Ключові слова: іноземна мова, міжнародний іспит з англійської мови, мовленнєва компетенція.

FROM THE EXPERIENCE OF TRAINING OF STC "FOREIGN LANGUAGES FOR PROFESSIONAL COMMUNICATION" ON THE BASIS OF IFNMU TO FCE (B2 LEVEL) ISK FORMATION

Abstract. The article deals with the peculiarities of the work of the training center "Foreign languages for professional communication" in the direction of preparation for FCE exam. Some aspects of teaching English in this direction are highlighted and the effectiveness of such work is analyzed. Attention is drawn to the importance of mastering a foreign language at the level of an independent user. The priorities of the innovative development of the 21st century education should be the personal orientation of education, the formation of national and universal values, the continuous improvement of the quality of education, updating the content and forms of organization of the educational process, the development of a system of continuous education, ensuring economic and social guarantees for the professional self-realization of scientific and pedagogical workers, integration into European and world scientific and educational spaces. Substantial upgrading of the content of higher education and bringing it in line with current scientific achievements, puts new inquiries before training the highest quality specialists.

Key words: foreign language, international examination in English, language competence.

Постановка проблеми. В сучасному дискурсі поняття «інновація», «глобалізація», «інтеграція», «комунікація», «реформи» окреслюють вектори змін українського суспільства. Розвиток освіти супроводжується інноваційними процесами. Вони є змістом науки й освіти від початкової до вищої та становлять певний інтерес для науковців.

Згідно з основними нормативними документами, що регламентують розвиток науки в Україні, важливим є запровадження комплексу заходів, спрямованих на системне заохочення наукової та професійної активності фахівців, їх міжнародної і внутрішньої академічної мобільності, розширення практик творчих відпусток та стажування, зокрема за кордоном, а також можливості участі іноземних викладачів у навчальному процесі українських університетів, опанування вітчизняними фахівцями новітніх інтерактивних,